

צדקתך כהררי אל, צדקתך עד מרום

צדקתך כהרריאל משפטך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה' : (תהלים לו ז)

וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדלות אלהים מי כמוך : (תהלים עא יט)

צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת : (תהלים קיט קמב).¹

ויקרא רבה כו ח פרשת אמור – צדקה בעולמות עליונים ותחתונים

"ויאמר ה' אל משה אמר אלהיכם בני אהרן ואמרתי אלהים לנפש לאיטמא בעמיו" (ויקרא כא א) - כל מקום שהוא אומר: ויאמר, ויאמר, צריך להידרש...² כיוצא בו: "ויאמר אלהיך לבש הבדים ויאמר בא אלבינות לגלגל אליתחת לפרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרבים וזרק עליהעיר ויבא לעיני" (יחזקאל י ב) ... ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי: שש שנים (ומחצה) היו אותן גחלים עמומות בידו של גבריאל, סבור שישראל עושין תשובה – ולא עשו. כיון שלא עשו תשובה, ביקש לזרקן עליהם ולקעקע בציצתם.³ אמר לו הקב"ה: גבריאל, להונדך, להונדך!⁴ יש בהם בני אדם שעושים צדקה אלו עם אלו, שנאמר: "וירא לכרבים תבנית דאדם תחת כנפיהם" (יחזקאל י ח).⁵ אמר ר' אבא בן כהנא: כשם שהתחתונים צריכים צדקה אלו מאלו, כך העליונים.⁶ מה טעם? "וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדלות אלהים מי כמוך" (תהלים עא יט). ... בשם רבי ברכיה: מי מעמיד העליונים והתחתונים? הצדקה שעושים ביד, זהו שכתוב: "וצדקתך אלהים עד מרום וגוי".⁷ ואף כאן אמור אל הכהנים ואמרת אליהם. אמירה ראשונה למת מצוה - יטמא, והשניה לאחרים - לא יטמא לפיכך נאמר: "אמור ואמרת".⁸

ויקרא רבה לא א פרשת אמור – אורה בעליונים ובתחתונים

"צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך" (ויקרא כד ב). "וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות". ר' אמי שאל את ר' שמואל בר נחמן: אמר לו: בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה, מהו: "וצדקתך אלהים עד

¹ אלה שלושה הפסוקים שאנו אומרים במנחה של שבת לאחר תפילת עמידה. הסדר הנ"ל, כסדר הפרקים בספר תהלים, הוא כנוסח ספרד. והאשכנזים אומרים אותם "מלמטה למעלה", הפוך מסדר הפרקים. כך או כך, מה ענין פסוקים אלה לפרשתנו?

² כבר בתחילת פרשה כו (בנוסחאות אחרות בהמשך סימן ח בו או אוזנים) מתמקד מדרש ויקרא רבה בכפל הלשון שבפסוק: "אמור ... ואמרת" ומביא דוגמאות נוספות לכפילות זו (ודרשות עליהן), כגון הפסוק באסתר ז ה: "ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה", או הפסוק במלכים א כ כ: "ויגש איש האלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר ה' וכו'", במלחמה עם ארם. המדרש גם מגייס לטובת דרשות אלה את האמירה הכפולה בספר תהלים יב ז: "אמרות ה' אמרות טהורות קסוף צרוף בעליל לארץ מזקק שבעתים" (פסוק עליו כבר הרחבנו בדברינו [אמרות טהורות](#) בפרשה זו). רש"י על הפסוק בפרשה מביא את דברי הגמרא ביבמות קיד: "אמור ואמרת – להזהיר גדולים על הקטנים" ואנו נתמקד כאן בדרשה על הפסוק ביחזקאל על האיש לבוש הבדים המובאת בהמשך הדרשה.

³ היינו להשמיד את השורש ושלא יהיה המשך. אפשר שביצה היא הפקעת (הבצל) ממנו יוצא הצמח. ביטוי זה מקורו בירושלמי עבודה זרה פרק ד הלכה ד במצוות עקירת עבודה זרה ובהבדל בין ניפוץ מזבח ובין ניתוץ מצבה: "רדוף אחריהם עד שתקעקע ביצתם מן העולם". ביטוי זה אומץ ע"י המדרשים המתארים ההפך, את שונאי ישראל המבקשים לעקור את ישראל, ראו ויקרא רבה יא ז: "המן הרשע התחיל לעקר בגפנים וביקש לקעקע ביצתן של ישראל". וכאן, המלאך גבריאל מבקש לקעקע את ביצתם של ישראל משום שלא עשו תשובה.

⁴ ביטוי נדיר שפירושו לאט לך. מקורו כנראה בבראשית רבה עח יד בדברי יעקב לעשו (עפ"י המדרש): "ואני אתנהלה לאיטי – להוני אני מהלך". אני הולך לאט, אומר יעקב לעשו. לאט לך, אומר הקב"ה לגבריאל.

⁵ האם זו היד המושטת לצדקה או היד המושיטה צדקה או המפגש ביניהם? כך או כך, תבנית יד האדם המבצבת מבין לכרובים מסמלת את החמלה האנושית שממנה אולי גם למדו לעשות צדקה בפמליא של מעלה, כפי שהדרשן ממשיך ומפתח.

⁶ הצדקה של העליונים היא ההשלמה והאיזון שיש בטבע, ומתקשרת לדרשה קודמת שם בסימן ד: "יום ליום יביע אומר ולילה ללילה וחוה דעת, אין אומר ואין דברים, בלי נשמע קולם – באחד בתקופת ניסן ובאחד בתקופת תשרי היום והלילה שווים. מכאן ואילך, היום לווה מן הלילה והלילה מן היום ופורעים זה לזה בפיוסים. הכל בלי שטר ובלו גזר דין. אבל למטה, כמה שטרות וכמה גזרי דינים". ראו גם שמות רבה לא טו: "בוא וראה כל בריותיו של הקב"ה לווים זה מזה, היום לווה מן הלילה והלילה מן היום, ואינן דנין זה עם זה כבריות, שנאמר: יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת (תהלים יט). הלבנה לווה מן הכוכבים והכוכבים מן הלבנה".

⁷ ומשם מגיע הדרשן גם לאמירה הכפולה בפרשתנו: "אמור ... ואמרת". אבל אנחנו רוצים לעצור כאן, באמירה הכפולה שביחזקאל, בצדקה שגם העליונים וגם התחתונים זקוקים לה, ולווים אלו מאלו. מדברי "בשם ר' ברכיה" (שהעתקנו מהמקבילה באיכה רבה א מא) אפשר אפילו להבין שהצדקה שעושים בתחתונים היא שמעמדה ומקימת גם את העליונים. התחתונים דנים ומתדיינים בבתי משפט, תובעים ונתבעים, רבים ומתחרים בעסקים, אבל גם עושים צדקה ומתפשרים. כך או כך, הגענו לפסוק השני שהבאנו בראש הדף: "וצדקתך אלהים עד מרום", הנדרש בוויקרא רבה של פרשתנו. ועדיין הקשר לפרשה לא ברור.

⁸ סוף דבר, המדרש מתייחס לדיני טומאת הכהנים בפרשה, כולל הדין המיוחד שכהן גדול מיטמא [למת מצווה](#), עליו הרחבנו בפרשה זו. אבל אנחנו נמשיך עם פסוקי תהלים על צדקת אלהים שהיא כהררי אל וכתהום רבה ועד הררי מרום.

מרום?"⁹ אמר לו: כשם שהתחוננים צריכים צדקה אלו מאלו, כך העליונים צריכים צדקה אלו מאלו ... "אשר עשית גדולות" אלו שני המאורות הגדולים, שנאמר: "ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים" (בראשית א טז). "אלהים מי כמוך" - מי כמוך בעליונים ומי כמוך בתחוננים. "מי כמוך", שאתה כובש על מדת הדין ומאיר לעליונים ולתחוננים; אתה מאיר לכל באי עולם ואתה מתאוה לאורן של ישראל! "צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך"¹⁰.

ויקרא רבה כז א פרשת אמור – מגוון דרשות על "צדקתך" ו"משפטיך"

"שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמור" (ויקרא כב כז). "צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה, אדם ובהמה תושיע ה' " (תהלים לו ז).¹¹ ר' ישמעאל אומר: הצדיקים שהן עושים את התורה¹² שניתנה מהררי אל, הקב"ה עושה עמהן צדקה כהררי אל. אבל הרשעים שאינן עושים את התורה שניתנה מהררי אל, הקב"ה מדקדק עמהן עד תהום רבה – "ומשפטיך תהום רבה". ר' עקיבא אומר: אחד אלו ואחד אלו, הקב"ה מדקדק עמהן את הדין. מדקדק עם הצדיקים וגובה מהן מעט מעשים רעים שעשו בעולם הזה, כדי לשלם להם שכר טוב לעתיד לבוא. ומשפיע שלווה לרשעים ונותן להן שכר מצות קלות שעשו בעולם הזה, כדי ליפרע מהם משלם לעתיד לבוא.¹³

ר' יונתן בשם ר' יאשיה היה מסרס מקרא זה: צדקתך על משפטיך, כהררי אל על תהום רבה. מה הרים הללו כובשין על תהום שלא יעלה ויצף את העולם, כך מעשיהם של צדיקים כובשין על הפורענות שלא תבוא לעולם.¹⁴ דבר אחר: "צדקתך כהררי אל", אמר ר' יהודה בר סימון: צדקה שעשית עם נח בתיבה – "כהררי אל". זהו שכתוב: "ותנח התיבה וגוי' על הרי אררט" (בראשית ח ד). "משפטיך תהום רבה" - משפטים שעשית עם דורו, דקדקת עמהם עד תהום רבה. זהו שכתוב: "ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה" (בראשית ז יא). ולא עוד, אלא כשזכרתו, לא לבדו זכרת, אלא לו ולכל מי שהיה עמו בתיבה, זהו שכתוב: "ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר איתו בתיבה" (בראשית ח א).¹⁵

⁹ ר' שמואל בר נחמן או נחמני הוא "בעל אגדה" ידוע ורבות הפניות אליו שיפרש פסוקים או תופעות עפ"י האגדה. ראו כדוגמה בראשית רבה ג ד: "ר' שמעון בן יהוצדק שאל לרבי שמואל בר נחמן, א"ל: מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה מהיכן נבראת האורה?". כל המובאות "שאתה בעל אגדה (או הגדה)" שבדקנו הן פנייה לר' שמואל בר נחמן.

¹⁰ הרעיון שהוצג בתחילת הפרשה, במדרש, חוזר בהמשכה במעשה העלאת האור במנורה, שנזכר בפרשתנו לאחר פרשת המועדות (זה האזכור השלישי בתורה של הדלקת המנורה!). מדרש זה חוזר על מה שראינו במדרש הקודם, אבל בהקשר של האור! וכבר הרחבנו במשל האורה ובתפקיד האדם להאיר כביכול לבורא עולם, בדברינו [למעשה ידך תכסוף](#) בפרשת בהעלותך. ראו דרשת בר קפרא בהמשך המדרש שם (סימן ד): "כי אתה תאיר נרי (תהלים יח ט) – אמר הקב"ה לאדם הזה: נך בידי ונרי בידיך. נך בידי – נר ה' נשמת אדם; נרי בידיך: להעלות נר תמיד". ראו גם דברינו [נר תמיד](#) בפרשת תצוה וכן [האור שנגנז](#) בפרשת בראשית.

¹¹ הדרשן דרכו פותח בפסוק מהכתובים ומחזיק את הקהל במתח איך וכיצד הוא יגיע בסוף אל הפסוק של הפרשה. ומכתבי היד אנו למדים שהפסוק מהפרשה, "שור או כשב או עז וכו'" בדרשה שלפנינו כדוגמא, הוסף ע"י המדפיסים. הדרשן שדרש בע"פ, כנראה פתח מיד בפסוק מהכתובים, כך שהקהל היה אפילו דרוך עוד יותר וניסה לנחש לאיזה פסוק בתורה הדרשן מכוון. היכן תנחת בשלום ספינת המדרש, מהו נמל המוצא הנסתר שהוא גם נמל היעד שלה. אך בקריאת התורה בארץ ישראל שהייתה מחלוקת לסדרות קטנות יותר, "שור או כשב או עז" היא אחת מהן, היה אולי קל יותר לקהל לנחש מהו הפסוק המוביל בתורה שאליו שואף הדרשן.

¹² מקיימים את התורה. לעשות את התורה הוא לשון המקרא. ראו דברים כז כו: "אֲשֶׁר לֹא־יִקְיִמוּ אֶת־דְּבָרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם", יהושע א ז: "רַק הִזְק וְאָמֶץ מְאֹד לְשֹׁמֵר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל־הַתּוֹרָה", עזרא ג י, דברי הימים ב יד ג. השימוש שר' ישמעאל עושה בלשון זו בא אולי להדגיש את הקשר החשוב לתורה שבכתב.

¹³ תחילת הדרשה היא על שכר ועונש. ר' ישמעאל מייצג את הדעה שיש צדק בעולם, יש תגמול כהררי אל לצדיק שמקיים את התורה שניתנה בסיני, הוא הררי אל; ואילו הרשע שמזלזל בהררי אל נופל לבירא עמיקתא ולתהום רבה שם הוא נשפט. אין בדברי ר' ישמעאל שום התייחסות לעולם הבא. ר' עקיבא מייצג את המציאות המוכרת של "צדיק ורע לו רשע וטוב לו", אותה שאלה קשה ששאל משה ולא ברור אם נענה (גמרא ברכות ז ע"א) ושגרמה לאלישיע בן אבויה לצאת לתרבות רעה (ירושלמי חגיגה ב א), ומציע פתרון שמבוסס כולו על העולם הבא. ראו בהמשך המדרש שם גם את דרשתו של ר' מאיר שהיה תלמידם של ר' ישמעאל ור' עקיבא שממשיך בנושאי שכר ועונש.

¹⁴ נראה שקטע מדרש זה השתמר טוב יותר באגדת בראשית (בובר) פרק ד סימן א: "רבי שמעון בן יוחאי אומר: סרס המקרא: צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה. מדד הקב"ה את מי תהום רבה, ותהום שהיה רואה שמימיו מתגברין, היה נוטל הר גבוה ונותן על תהום רבה. וכך כל תהום ותהום כבש למעלה מהן הרים, כדי שלא יעלו וישטפו את כל העולם. וכשם שקבע הרים למעלה מהם כדי שלא ישטפו את העולם, כך כבש את הצדקה על הדין, שלא יאבד דיין את העולם". כאן כבר לא מדובר בשכר ועונש, בתגמול חיובי או שלילי, אלא בכוחם של הצדיקים (עושי צדקות) לקיים את העולם, למנוע את הרוע והכאוס. כמו ההרים היושבים על תהום רבה ועל "חושך תהום" ומונעים את התפרצותם. ומידי פעם בפעם אנחנו מקבלים תזכורת מה קורה כשההרים לא עומדים בלחץ התהום והרי געש מתפרצים ורעידות אדמה מרעידות רכסי הרים בגג העולם וגלי צונאמי בים. הצדקה צריכה לכבוש את הדין, וההרים את פנים כדור הארץ הלוהט, אבל לא תמיד זוכים לכך.

¹⁵ אנחנו עדיין במוטיב הצדיקים שנמשלו להררי אל והרשעים שהם תהום רבה, אבל בשינויים קלים. האחד, שגם הצלת הצדיקים איננה דבר מובן מאליה והיא בבחינת צדקה ("[אין הבטחה לצדיק](#)"). הרי אררט עליהם מצאה תיבת נח מרגוע מימי המבול היו

דבר אחר: "צדקתך כהררי אל" - ר' יהושע בן חנניה אזל לרומי וראה שם עמודים של שיש מכורכים בקטילות משופעות, 16 בשרב שלא יפקעו ובצינה שלא יקרושו. כיון שיצא, פגע בעני אחד, מחצלת קנים תחתיו ומחצלת קנים מעל גביו. על העמודים קרא: "צדקתך כהררי אל" - היכן שאתה נותן, אתה נותן בשפע; על העני קרא: "משפטיך תהום רבה", היכן שאתה מכה, אתה מדקדק.¹⁷

מעשה. 18 אלכסנדרוס מקדון הלך אצל מלך קציאה אחורי הרי חושך. נכנס למדינה אחת ושמה קרתגינה והייתה כולה של נשים. 19 יצאו לקראתו ואמרו לו: אם אתה עושה מלחמה עמנו ונוצח אותנו, שמך יוצא בעולם שמחוז של נשים הִתְרַבְּתָּ. ואם אנו עושות עמך מלחמה ונוצחות אותך, שמך יוצא בעולם שעשית מלחמה עם נשים ונצחוך, ושוב אין אתה עומד בפני מלכים. באותה שעה, המיך פניו ויצא לו. משיצא לו, כתב על שער העיר ואמר: אני אלכסנדרוס מקדון, מלך שוטה הייתי, עד שנכנסתי לעיר הנקראת קרתגינה ולמדתי עצה מנשים.²⁰

נכנס למדינה אחרת ושמה אפריקי. יצאו וקדמוהו בתפוחים של זהב וברימונים של זהב ובלחם של זהב. אמר: זהו שנאכל בארצכם? אמרו לו: ולא היה לך כן בארצך שבאת לכאן. אמר להם: עושרכם לא באתי לראות, דיניכם באתי לראות. עד שהם עומדים, באו שני אנשים לפני המלך לדין, זה היה מתיירא מגזלה וזה היה מתיירא מגזלה. אחד מהם אמר: חורבה קניתי מאיש זה, חפרתי בתוכה ומצאתי מטמון ואמרתי לו: טול מטמונך! חורבה קניתי, מטמון לא קניתי. והאחר אמר: כשמכרתי החורבה לאיש זה, היא וכל מה שיש בה מכרתי לו. קרא המלך לאחד מהם ואמר לו: יש לך בן זכר? אמר לו: כן. קרא המלך לאחר, אמר לו: יש לך בת? אמר לו: כן. אמר להם: השיאום זה לזה ויאכלו שניהם את המטמון. התחיל אלכסנדרוס מקדון תמה. אמר לו: ומה לך תמה? לא דנתי טוב? אמר לו: הן. אמר לו: אילו היה דין זה בארצכם, היאך הייתם דנים אותו? אמר לו: היינו נושאים ראשו של זה וראשו של זה והמטמון עולה למלכות.²² אמר לו (מלך קציאה לאלכסנדר): מטר יורד עליכם? אמר לו: כן. – ושמש זורחת עליכם? אמר לו: כן. אמר לו: יש בארצכם בהמה דקה? אמר לו: הן. אמר לו: תיפח רוחו של אותו איש, שבזכות בהמה דקה אתם ניצולים. זהו שכתוב: "אדם ובהמה תושיע ה' (תהלים לו ז) - אדם בזכות בהמה תושיע ה', אדם מפני בהמה תושיע ה'.²³

כך אמרו ישראל לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אדם אנחנו - כבהמה תושיענו, לפי שאנו נמשכין אחריו, זהו שכתוב: "משכני אחריו נרוצה" (שיר השירים א ד) ... אמר ר' יצחק: משפט אדם ומשפט בהמה: משפט אדם – "וביום השמיני ימול" (ויקרא יב ג), ומשפט בהמה – "ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה" (שם כב כז).²⁴

ספר אבודרהם תפלת מנחה של שבת – המנהג לומר הפסוקים

בבחינת הררי אל שעשו צדקה עם נח. אולי בזכות הצדקה שעשה נח עם החיות והבהמות אשר איתו בתיבה כפי שתיארנו בדברינו [סיפורי התיבה](#) בפרשת נח. וזה בדיוק השינוי השני במדרש זה, הקשר אדם-בהמה שהדרשן הולך ומפתח להלן.

16 יריעות או כסויים.

17 בדרשות לעיל ראינו ניסיון להבין את הפער בין "הררי אל" ו"תהום רבה" בקשר לצדק ורשע, לטוב ורע. כאן נראה שר' יהושע לא מנסה להבין את פשר הדבר, רק מציין את הפער הבלתי מוסבר בין עושר עצום ועוני מחפיר, את אי השוויון הבלתי נסבל שיש בעולם.

18 כאן עובר הדרשן לספר "מעשה" (כך לפחות בדפוסים שבידינו) שלא רק יחזיק הלאה את הקהל ערני, אלא גם יביאו למחוז חפצו. מדינת נשים. ביוונית, קרתא – מדינה, גינה – אשה.

19 ומי האשה החכמה שהצילה עיר שלימה בישראל? האשה מאבל בית מעכה שניצחה בחכמתה את יואב, שמואל ב כ טז: "ותקרא אשה חכמה מן העיר שמעו שמעו אמרנא אליואב קרב עד הנה וְאֲדַבְרָה אֵלָיִךְ". ראו דבריה הנכוחים ליואב ולדוד, במדרש בראשית רבה צד ט: "אמרה: שמך יואב לומר שאתה אב לישראל, ואין אתה אלא קוצר! אין אתה לפי שמך, ואין אתה ודוד בני תורה! ... עד כאן תמו דברי תורה? לא כתוב: כי תקרב אל עיר להילחם אליה וקראת אליה לשלום (דברים כ ז)?!". ראו דברינו [נשים חכמות](#) בפרשת קרח.

21 כן, לא טוב דנת, ענה לו אלכסנדר מקדון.

22 אם מותר לנו להציע נוסח אחר: והמטמון יורד לטמיון. טמיון בא מיוונית והוא חדר אחסון – אוצר המלוכה. ראו ויקרא רבה יט ו בתיאור השלטון (יוון, רומא): "שהיה הורג את בעליהן ומענה את נשיהן ומכניס את ממונם לטימיון".

23 כאן עובר הדרשן לחצי השני של הפסוק מתהלים לו, אשר יקשר אותו, בקטע הסמוך לפסוק בפרשה אותו הוא רוצה לדרוש. המעשה הראשון על מדינת הנשים נמצא גם בגמרא תמיד דף לב. המעשה השני נמצא גם בבראשית רבה לג א, בפרשת נח. ראו דברינו [אדם ובהמה תושיע ה'](#) בפרשת נח. ומפני חביבותו, הבאנו אותו שנית כאן.

24 בסוף הדרשה הגענו אל הפסוק בו פתחנו: "שור ארכֶּשֶׁב ארְעֵזוּ כִּי יִגְלַד וְהָיָה שְׂבָעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וְהָלָא יִרְצָה לְקַרְבַּן אֲשֶׁה לָהּ". אבל יש להודות שהדרשן (או שמא עורך המדרש) באמת הפתיע. האם הדגש הוא על "צדקתך כהררי אל" או על "משפטיך תהום רבה"? מלך קציאה נוזף באלכסנדר מוקדון שבני האדם בארצו חיים בזכות הבהמה ואילו הדרשן שלנו מבקש: אדם אנחנו - כבהמה תושיענו, כאנשי נינוה ששיתפו את הבהמות בתעניתם ואמרו: "אם אין אתה מרחם עלינו - אין אנו מרחמים על אל" (תענית טז ע"א). (ראו דברינו [אנשי נינוה](#) ביום הכיפורים). המדרש משווה את משפט האדם עם משפט הבהמה, את הטלה הנולד שראוי לקרבן מהיום השמיני והלאה, עם הילד שראוי לברית המילה מהיום השמיני והלאה. נשמח לשמוע פתרונים למדרש זה שהוא עבורנו כהררי אל וכתהום רבה.

צדקתך צדק לעולם. וצדקתך אלהים עד מרום. צדקתך כהררי אל. כך נהגו לאומרים ברוב המקומות בספרד.²⁵ וכתב אבן הירחי שלא יתכן לאמרם על זה הסדר. כי בתלים²⁶ כתוב ראשון: "צדקתך כהררי אל" בלמנצח לעבד ה' (תהלים לו ז). וצדקתך אלהים בלמנצח לדוד להזכיר (שם עא יט). וכן מנהג צרפת ופרווינצאה לאומרים על סדר הכתובים, והוא הנכון להגדיל ולהוסיף בשבח המקום ברוך הוא: בתחילה נדמית שגדלה כהררי אל, ועוד גדלה עד מרום, ולעולם צדקתו ותורתו אמתיים עד כאן. וכך הם מסודרים בסדר רב עמרים ורבינו סעדיה.²⁷ והטעם שנהגו לומר צדקתך, כתב מר שר שלום²⁸ כי הוא צידוק הדין על שמת משה רבינו ע"ה בשבת במנחה. וגם נהגו שלא לקבוע מדרש באותה שעה כי חכם שמת בתי מדרשים בטלים ומנהג אבותינו תורה היא.²⁹

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: עוד על המנהג לקרוא פרקי אבות בשבתות הקיץ אחה"צ, ראו דברינו [פרקי אבות – פרק א](#) בפרשת שמיני.

²⁵ הוא הסדר שאומץ לבסוף בקהילות אשכנז כנזכר לעיל.

²⁶ בספרות הארץ ישראלית, תלמוד ירושלמי ומדרש ויקרא רבה, מופיע פעמים רבות ספר תילים במקום ספר תהילים. כך בדומה גם האות אל"ף שנשמטת לעתים ונכתב של האמורא ינאי – יניי, ואבא של בני בבל הוא אבה בניב הארץ ישראלי ועוד. ראו הקדמת עמוס חכם בפירושו דעת מקרא לספר תהלים: "בלשון חז"ל נבלעה הה"א". כך בהגיה ומשמע עבר לכתובה.

²⁷ אולי בעקבות תלונתו של אבן הירחי (רבי אברהם בן נתן, מאה 12-13 לוניל, פרובאנס) שאבודרהם מביא ונראה שהוא מסכים איתו, פשוט המנהג ברוב קהילות ספרד לאמץ את מנהג צרפת ופרובאנס ולומר את פסוקי "צדקתך" כסדר הפרקים בספר תהלים וכפי שהבאנו בראש דברינו. סדר שהוא גם "להגדיל ולהוסיף שבח המקום", כלשון אבודרהם: הצדקה מתחילה כהר גבוה, עולה עד למרום וקיימת לעולם ומתחברת לאמת (שהיא חותמו של הקב"ה). אבל דווקא הסיבה שאומרים פסוקים אלה במנחה בשבת שבה נפטר משה (וגם דוד, ראו גמרא שבת ל ע"ב), נותנת אולי צידוק לשיטת אשכנז (שמופיעה גם בסידור רב עמרים (הרפנס) בניגוד למה שכותב אבודרהם). בחירת הפסוק הראשון: "צדקתך צדק לעולם", מזכירה את צידוק הדין. ומכאן ואילך אמרו בסדר הפוך של הפרקים. כך מציע משה מיה נ"י. והלכות רבות נאמרו על תפילת "צדקתך" מתי לאומרה ומתי לא, למשל בשבת שלפני תשעה באב, אם לומר או לא לומר, ובשבת שלפני ראש חודש ועוד. ראו ספר האגור הלכות תשעה באב סימן תתלז: "כשחל ט' באב להיות באחד בשבת נוהגים לומר צדקתך צדק במנחה והיה פליאה בעיני, אבל אין להרהר אחריהם כי כולם מחמירים ... ולא נאריך כאן ולא נחמיר.

²⁸ רב שר שלום בן הרב בועז שייך לתקופת הגאונים וכיהן בראש ישיבת סורא במאה התשיעית. רב עמרים בעל הסידור המשיך אחריו. לגבי המניעה לא ללמוד תורה בשבת אחה"צ, ראו ספר שבולי הלקט ענין שבת סימן קכו: "... ומכל מקום לעסוק בתורה טפי עדיף ואל יעמוד בטל. ומה שאין אנו עוסקים, לא שיהיה אסור, אלא מפני כבודו של משה רבינו ע"ה. לקיים נשיא שמת כל המדרשות בטלין. ולכך נהגו לומר פרקי אבות: משה קבל תורה מסיני, לומר הרי אנו מספרין בכבודו ושבוה ובכך תהיה לו מנוחה טובה". ופסוקי צדקתך הם מספר תהלים שנראה שגם זה מותר לומר מפני כבודו של דוד שגם הוא נפטר בשבת אחה"צ. והעיקר שתהיה מנוחה טובה, מנוחת שלום ושלווה, מנוחה שלימה, לאלה החיים כאן: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת (קהלת ט ד). ראו הגמרא בשבת דף ל וראו דברינו [על כלב חי וארי מת](#) בקהלת.